

August Strindberg fotograferad 1902.

August Strindberg – rebell och nationalhjärte

Skandaler och kärlekskatastrofer kantade hans liv – och smältes ner till litteratur. Med pennan i hand gick August Strindberg till storms mot världen.

Ingen svensk kulturpersonlighet har som August Strindberg väckt motstridiga känslor. Han älskades och hatades med en intensitet som inte stod hans egna passioner efter. Med dödsförakt kullkastade han samhällets sociala, politiska, moraliska och konstnärliga konventioner – en lika hyllad som skandalös dramatiker och författare, en giftig samhällskritiker, banbrytande målare och experimentlysten alkemist.

Men vem var han egentligen, denne tjänstekvinnans son, vars penna gjorde honom till den nationalhjärte han minst av allt ville bli?

“Det är synd om människorna”

”Det är synd om människorna” låter Strindberg huvudpersonen gång på gång konstatera i pjäsen *Ett drömspel*. Det är ett motto som hämtat från hans eget liv. Från tidig barndom odlade han känslan av utanförskap och utsatthet, och hyste en stark misstänksamhet mot all överhet och auktoritet. Men mellan raderna i hans böcker och brev sprakar det av livsglädje och ett övermodigt självförtroende, som fick honom att gång på gång spränga gränserna för sin egen förmåga.

”Du ser att jag är en djävla man, som kan göra många konster”, utbrast han 1885 triumferande i ett brev till vännen Edvard Brandes när debatten om hans författarskap svallade som högst i den svenska pressen. Det var då han trivdes som bäst, när han satt fyr på hela det borgerliga samhället, och smulat sönder tidens hycklande sexualmoral och korrumperade överklass.

Strindberg föddes i Stockholm

Men det började helt beskedligt, i den hyfsat välbeställda medelklassens trygga familjevagga. August Strindberg föddes den 22 januari 1849 i Stockholm som tredje barnet till ångbåtskommissionären Carl Oscar Strindberg och den tidigare uppapperskan Ulrika Eleonora. Han växte upp i ett hem som präglades av gudfruktighet, disciplin, musikalisk samvaro och sommarutflykter med familjeföretagets ångbåtar.

Redan tidigt blev han betagen i det karga skärgårdslandskapets vackra natur och tillsammans med den våldsamma motviljan mot den borgerliga familjen och hatkärleken till religionen hör denna skärgårdsförälskelse till de drag som Strindberg livet igenom bar med sig.

Den mörka synen på familjen som institution förstärktes av moderns död 1862, och faderns omgifte med familjens unga hushållerska, som snart blev den känslige tonåringens bittra fiende.

En gravyr av en ung August Strindberg.

"Tjänstekvinnans son"

Väl kända är raderna från barndomsromanen *Tjänstekvinnans son*: "Familj, du är alla sociala lasters hem, alla bekväma kvinnors försörjningsanstalt, familjeförsörjarens ankarsmedja, och barnens helvete". Denna svartsynta skildring av den egna uppväxten bör dock, som merparten av Strindbergs föregivet självbiografiska verk från *Tjänstekvinnans son* till *En dåres försvarstal* och *Inferno*, tas med en nypa salt.

I hans vildvuxna och mäktiga fantasi vävdes dikt och verklighet samman på ett oskiljaktigt sätt och hans skicklighet i att utifrån de egna erfarenheterna skapa dramatik och litteratur bör inte underskattas. Som barn väckte Strindberg ingen större uppmärksamhet. Han var reserverad och tystlåten, och ägnade sig gärna åt läsning, naturvetenskapliga studier och blomsterodling. Dessa egenskaper följde honom även som vuxen, då han parallellt med sitt författarskap drev upp sommarblomster i fönsterbänken och helst undvek större sociala sammanhang.

Tiden i Klara skola genomled han utan entusiasm, en "lärotid för helvetet och icke för livet" präglad av rotting och skräck.

Efter studentexamen prövade han olika studievägar och yrkesbanor, tänkte sig bli läkare, arbetade som informator och folkskollärare, för att slutligen, efter en misslyckad skådespelarinsats följt av ett självmordsförsök, i bakfyllans ruelse, skriva sin första komedi. Skapandet skedde som i ett lyckorus, ett välsignat arbetstillstånd som skulle bestå livet ut, genom havererade äktenskap och förödande själskriser.

"Den fredlöse"

Framgången lät inte vänta på sig. Samma år som Strindberg fyllde tjuogoett sattes han första pjäs upp på Kungliga teatern i Stockholm, och möttes av vänlig kritik. Värre gick det för nästa uppsättning, men efter premiären 1871 på *Den fredlöse* fick han personligen motta ett stipendium på tvåhundra kronor av den historieintresserade Karl XV.

August Strindberg, liv och gärning 1849 - 1912 (Patrik C)

Strindberg koncentrerade nu sina krafter på skrivandet, och försörjde sig vid sidan av författandet som journalist, känd för sina radikala åsikter. Ensam bland kamraterna stödde han den revolutionära Pariskommunen och intresserade sig för Karl Marx idéer.

Under 1870- och 80-talen blev han en varm socialistanhängare, men valde, som alltid, att stå fri från alla former av grupptillhörighet. Han vägrade att bli galjonsfigur för den unga vänstern och förargade många av sina beundrare genom att framföra reaktionära åsikter om kvinnosaken, samtidigt som han gav prov på en oförblommerad antisemitism.

Han var, kort sagt, allt annat än politiskt korrekt. Det bekymrade honom föga.

Siri von Essen i Strindbergs *Herr Bengts hustru* på Nya Teatern i Stockholm 1882.

“Röda rummet” och “Mäster Olof”

Under dessa år som ung tidningsmurvel och författare – i lätt förklädnad skildrade i *Röda rummet* – skrev han 1872 dramat *Mäster Olof*, som till hans besvikelse refuserades. Först 1881 spelades det för första gången.

Plågad av dålig ekonomi, något som konstant pinade honom fram till ålderdomen, antog han en tjänst vid Kungliga biblioteket som under sju år framöver gav honom möjlighet att bygga upp en imponerande kunskapsbas om svensk kulturhistoria och främmande språk och kulturer.

1875 blev ett avgörande år i hans liv. Från att ha besökt bordeller och haft sporadiska kärleksförbindelser – Strindberg förespråkade på tvärs mot tiden en fri och naturlig sexualsyn, om än inte alltid i jämlikhetens namn – drabbades han nu av sin första allvarliga förälskelse.

Träffade Siri von Essen

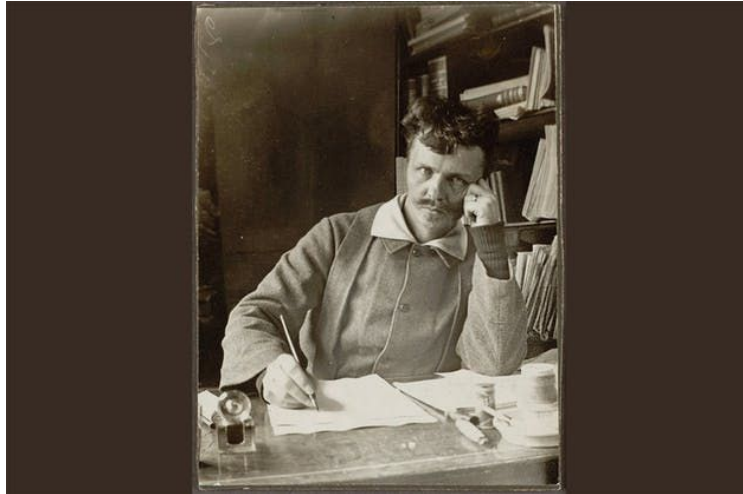
Han presenterades för den finskättade friherrinnan Siri von Essen, gift med baronen och den kunglige livgardeskaptenen Carl Gustaf Wrangel, och en livlig vänskap utvecklades mellan de tre.

Men under den oskyldiga ytan växte olovliga känslor och lustar. Baronens inledde i det egna hemmet en kärleksförbindelse med hustruns unga kusin, och Strindberg fick rollen som Siris förtrogne. De två blev häftigt förälskade, och brevväxlingen mellan dem utgör en fascinerande läsning, publicerad i böckerna *En dåres försvarstal* och *Han och hon*.

Strindberg, sitt ombytliga humör troget, ömsom lyfter henne till skyarna och ömsom släpar henne i smutsen, och utlovar storverk: "... min eld är den största i Sverige och jag skall om ni vill sätta eld på hela detta usla nästet!".

Efter skilsmässan från Wrangel började Siri arbeta som skådespelerska, och paret gifte sig på nyårsafton 1877. Då var hon redan höggravid, och månaden efter föddes deras första barn, som dog efter några dagar.

Trots förlusten följde en lycklig tid med somrar i skärgården och familjeliv. Strindberg skrev 1879 samhällsromanen *Röda rummet* som publicerades samma år och blev hans stora genombrott. Året därpå föddes dottern Karin, följd av Greta 1881 och sonen Hans 1884.

Självporträtt taget 1886. Strindberg både fotograferade och målade.

“Det nya riket” sågades

Medan hustrun fortsatte vid scenen upplevde Strindberg i svallvågorna av *Röda rummet* sin första popularitet som författare. Han skrev nu, sin vana trogen med våldsam produktionsstakt, en rad kulturhistoriska arbeten. Men med den fräna samhällssatiren *Det nya riket*, 1882, tog den ljuva tiden slut.

Motarbetad och sårad av den nedgörande kritiken tog Strindberg hösten 1884 familjen med sig till Frankrike, där många av hans konstnärsvänner, däribland Carl Larsson, redan befann sig. Det blev början på en mångårig exil från hemlandet, en tid under vilken Strindberg i mötet med det sena 1800-talets pulserande europeiska kultur nådde nya höjder som författare och dramatiker. Samtidigt såg han början på sitt internationella genomslag.

Familjen bytte under dessa år ständigt vistelseort, vilket tillsammans med en stundtals obefintlig ekonomi och hustruns längtan tillbaka till scenen tärde hårt på äktenskapet. Strindberg var dock upplivad av miljöombytet, och njöt av sommaren i schweiziska Ouchy dit familjen snart flyttade. ”Här är gott att vara. Det luktar skit av Sverige ända hit ner ibland, men det skall väl ge sig”, meddelade han i ett brev hem till brodern Axel.

Åtalades för satir i "Giftas"

Vid sidan av en del journalistiskt arbete med social och politisk udd, skrev han bland annat novellsamlingen *Giftas*, en serie äktenskapsskildringar som 1884 gavs ut i Stockholm.

August Strindberg, liv och gärning 1849 - 1912 (Patrik C)

En satirisk skildring av nattvarden resulterade i att boken beslagtogs av myndigheter – dock hade merparten av upplagan sålt slut på nolltid – och Strindberg åtalades av justitieministern för hädelse. Fastän boken ger uttryck för en traditionell kvinnosyn hyllades han som en folkets frihetskämpe i striden mot kyrka, stat och överklass. Han mottogs av jubel då han frikändes.

Strindberg återvände efter rättegången till Schweiz, och ett kringflackande, ständigt lika produktivt liv följde. Samtidigt började äktenskapet falla i bitar, med Siris förmodade otrohet som utlösande faktor, en process som naket och hänsynslöst beskrivs i *En dåres försvarstal*.

Sommaren 1888 tillbringade familjen på lustslottet Skovlyst utanför danska Klampenborg, en förfallen miljö befolkad av ett excentriskt vädpar som gav Strindberg inspiration till hans kanske mest kända drama, *Fröken Julie*. Tillsammans med hustrun skapade han på försök en egen teater i Köpenhamn, naturligtvis med Siri i huvudrollen som fröken Julie, men censuren stoppade pjäsen.

Ännu ett av Strindbergs självporträtt. Här med barnen Karin, Hans och Greta.

Strindberg i konkurs

Familjen gick nu i ekonomisk konkurs och tvingades sälja delar av sitt bohag. De återvände till Sverige för en sista gemensam sommar i skärgården innan skilsmässan var ett faktum 1891. Förlusten av det relativt ordnade familjelivet och framför allt samvaron med barnen, tog Strindberg, som var en mild och kärleksfull far, hårt.

Tidvis bosatt i skärgården började han utveckla sitt måleri, experimenterade med den nya fotografiska tekniken, och åstadkom en serie uttrycksfulla och nyskapande verk, som i dag betingar mångmiljonbelopp på världens auktionshus.

Redan 1892 hade han åter fått nog av Sverige och begav sig till Berlin, där hans dramer spelades på teatrarna och namnet Strindberg hälsades med avantgardets vördnad. Bland de som attraherades av den karismatiske författaren med lejonman och dåliga tänder fanns den unga österrikiska journalisten Frida Uhl.

Gifte sig med Frida Uhl

Enträget uppvaktade hon den mer än tjugo år äldre Strindberg. Efter ett par månaders förälskelse gifte sig paret i maj 1893 och ett år senare föddes dottern Kerstin. Äktenskapet blev kort och stormigt, pressat av spänningen mellan Strindbergs dåliga ekonomi och hustruns välbärgade familj. När Frida vid ett besök hos maken i Paris hösten 1894 misstänktes för otrohet var förhållandet definitivt slut.

Uppbrottet skildras med viss försiktighet i romanen *Klostret*. Allt Strindberg upplevde personligen gjorde han också till litteratur. Med svidande självinsikt identifierade han sig som författare med en vampyr, som blodtörstigt sög ut sig själv och sina närmaste.

Det följande verket *Inferno* kan läsas som en skakande redogörelse för den kris han drabbades av efter skilsmässan, då han befann sig i Paris, uppslukad av sitt växande naturvetenskapliga intresse och besatt av alkemiska experiment.

Strindberg var övertygad om att han skulle kunna framställa guld. Hans syster Anna som, oroad av ryktena om hans tilltagande galenskap, besökte honom i staden fann honom dock till sin förvåning ”sällsynt harmonisk till sinnet”.

Älskvärt och blygt intryck

Med visst fog kan hävdas att Strindberg i brev och litteratur skruvade upp sina känslor till en extrem nivå som sällan motsvarade hans uppträdande i verkliga livet.

Om hans brev och dagböcker flödade över av ockulta betraktelser, självmordshot, kvinnoförakt och fräcka personangrepp, gjorde han personligen överlag ett älskvärt, vemodigt och blygt

intryck, alltid klädd med oklanderlig elegans, och med en förmåga att väcka kvinnors och mäns varmaste sympati.

Strindberg fotograferad i sitt arbetsrum under sina sista år.

Harriet Bosse hans tredje fru

Det kan vara en av förklaringarna till att han 1901, efter ett succébetonat återvändande till hemlandet, fick ett jakande svar på frågan: "Vill ni ha ett litet barn med mig, fröken Bosse?"

Nästan trettio år skilde den drygt femtioårige författaren och den vackra, begåvade skådespelerskan Harriet Bosse, vilket tillsammans med en snabbt påkommen graviditet – dottern Anne-Marie föddes 1902 – omedelbart satte äktenskapet i gungning. Attraktionen bestod emellertid under ett antal år framöver, även efter skilsmässan 1904.

Efter sekelskiftet hade Strindberg en stark och uppblåsen position. Hans pjäser drog fulla hus i Stockholm och de tidigare romanerna trycktes på nytt i massupplagor medan utländska teatrar stod i kö för att få spela hans nyskrivna dramer.

Naturligtvis slog han sig inte till ro. Med den samhällssatiriska boken *Svarta fanor* gick han hårt åt det litterära etablissemanget och möttes med uppretat förakt, en reaktion han förutsett. Teatern blev hans nya passion, och 1907 slog den egna "Intima teatern" upp portarna, där under en tid framöver endast hans egna verk spelades.

Strindbergsfejden 1910

De sista åren av sitt liv kastade han sig med nyvunnen social och politisk förbittring in i samhälls- och litteraturdebatten och delade med sina skoningslösa, välformulerade artiklar det svenska kulturlivet, men också folket, i två läger. Mot de radikala och arbetarklassen stod de konservativa och borgerskapet, och i pressen följde en hätsk "Strindbergsfejden" med start 1910.

Den bittra kritiken rubbade emellertid inte hans tillvaro, uppslukad som han var av intensiva språkvetenskapliga studier. Dessa utförde han trots en tilltagande fysisk trötthet med karaktäristisk glöd och otålighet, som alltid oförmögen till vila och overksamhet.

På kvällen av hans 63-årsdag tågade tiotusentals arbetare med facklor och röda fanor till hans bostad i Blå tornet på Drottninggatan, och han förärades en nationalinsamling på 45 000 kronor, en folklig kompensation för det uteblivna Nobelpriset.

När han fyra månader senare, den 14 maj 1912, gick bort efter en tids cancersjukdom, fylldes de nyss så hatiska tidningarna med överslätande lovord. Samtidigt påbörjades förvandlingen av hans kontroversiella livsverk från dynamiskt spränggodis till väl valda stycken hyllad nationallitteratur, en utveckling som utan tvekan skulle ha retat rebellen August Strindberg ofantligt.

"Fröken Julie" spelad i över hundra år i Sverige

Fröken Julie, August Strindbergs mest spelade pjäs, skrevs 1888 men fick svensk premiär först arton år senare. Den har spelats i över hundra år på den svenska scenen.

Direkt då pjäsen var färdigskriven erbjöd Strindberg Karl Otto Bonnier den »svenska dramatikens första naturalistiska skådespel» – som han uttryckte det i brevet – för publicering. Bonniers avböjde dock, med motiveringen att naturalismen var för påträngande. Förlaget bedömde inte att pjäsen någonsin skulle bli uppsatt.

Redan nästa år, 1889, fick dock *Fröken Julie* urpremiär i Köpenhamn, med Siri von Essen som Julie. Därefter spelades den både i Berlin och Paris innan August Falcks teatersällskap tog modet till sig och uruppförde den på en svensk scen. Pjäsen spelades med framgång både på Strindbergs egen Intima teatern i Stockholm och i Lund.

Det var med Verner von Heidenstam (bilden) som Strindberg utkämpade den så kallade Strindbergsfejden från 1910.

Fakta: Strindbergsfejden

Monarkin, den militära upprustningen och arbetarklassens villkor var heta ingredienser i Strindbergsfejden 1910–12, som samlade de flesta av tidens kulturpersonligheter. På ena sidan stod konservativa författare, debattörer och försvarsförespråkare och på den andra Strindberg med stöd av personer ur arbetarrörelsen. Närmare trehundra debattörer skrev på ett och ett halvt år 465 inlägg (artiklarna finns samlade i volymerna *Strindbergsfejden 1–2*, som gavs ut 1968).

Strindbergs behov av att upprätta sig själv som Sveriges ledande diktare var ett motiv till den långdragna pennfejden. Hans rival och motståndare var Verner von Heidenstam, som avskydde naturalismen och hyllade nationalismen som samlande kraft. Debatten var också ett uttryck för ökande klassmotsättningar och för den oroliga politiska situationen i förkrigstidens Europa.

Strindberg, alltid lika obekvä, tog ställning mot kungamakten och förslagen om ökad upprustning, trots att dessa var populära hos allmänheten.

Källa

Populär Historia 7-8/2006